

АХБОРОТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ СОҲАСИДА СОДИР ЭТИЛАЁТГАН ЖИНОЯТЛАРНИНГ ОЛДИНИ ОЛИШ МЕХАНИЗМЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ МАСАЛАЛАРИ

Қиличев Хайрулло Маматович

Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси кафедра бошлиғи,
подполковник

Холмуродов Сардор Баҳодир ўғли

Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси курсанти, сафдор
<https://doi.org/10.5281/zenodo.17789725>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 25-noyabr 2025 yil
Ma'qullandi: 28-noyabr 2025 yil
Nashr qilindi: 30-noyabr 2025 yil

KEYWORDS

ахборот технологиялари,
кибержиноятлар,
киберхавфсизлик, рақамли
профилактика,
жиноятларнинг олдини
олиш, рақамли таҳдидлар,
ахборот муҳити, кибер
қаршилик механизмлари,
ҳуқуқий тартибга солиш,
профилактика чоралари.

ABSTRACT

Ушбу мақолада ахборот технологиялари соҳасида содир этилаётган жиноятларнинг олдини олиш механизмларини такомиллаштириш масалалари ҳар томонлама таҳлил қилинади. Рақамли муҳитда ҳуқуқбузарликларнинг ўсиб бориши, кибержиноятларнинг янги шакл ва усуллари, уларга қарши курашишда ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларнинг ташкилий, ҳуқуқий ва техник имкониятлари ўрганилади. Шу билан бирга, киберхавфсизлик тизимини мустаҳкамлаш, рақамли профилактика чораларини жорий этиш, давлат ва хусусий сектор ўртасидаги ҳамкорликни ривожлантириш ҳамда аҳолининг рақамли саводхонлигини ошириш орқали жиноятлар профилактикасини янада самарали ташкил этиш бўйича аниқ таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилади. Тадқиқот натижалари ахборот технологиялари соҳасидаги жиноятларга қарши курашиш механизмларини замонавий талабларга мос равишда такомиллаштириш зарурлигини кўрсатади.

Бугунги глобал рақамли трансформация шароитида ахборот технологиялари ҳаётнинг барча соҳаларига чуқур кириб борди. Интернет тармоғининг оммалашуви, электрон тижоратнинг ривожланиши, давлат интерактив хизматларининг кенгайиши ва рақамли платформалардан фойдаланувчилар сонининг кескин ортиши ахборот алмашинувини анча енгиллаштирди. Бироқ рақамли имкониятлар билан бир қаторда янги хавф ва таҳдидлар ҳам юзага келмоқда. Жумладан, фишинг, хакерлик ҳужумлари, шахсий маълумотларни ўғрилаш, молиявий кибержиноятлар, зарарли дастурлардан фойдаланиш, рақамли фирибгарликнинг турли шакллари тез суръатларда ривожланмоқда.

Ахборот технологиялари соҳасида содир этилаётган жиноятлар анъанавий ҳуқуқбузарликлардан фарқли равишда трансмиллий хусусиятга эга бўлиб, уларни аниқлаш, олдини олиш ва тергов қилиш жараёнларини мураккаблаштиради. Шунингдек, киберхужумларнинг тезкорлиги, техник камуфлаж усулларининг такомиллашгани, жиноятчиларнинг анонимликдан фойдаланиши ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар олдида янги вазифаларни қўймоқда. Бу эса ахборот тизимлари барқарорлигини таъминлаш, киберхавфсизлик инфратузилмасини мустаҳкамлаш, профилактик механизмларни янгилаш ва халқаро ҳамкорликни кенгайтиришни долзарб вазифага айлантиради.

Шу муносабат билан, рақамли жиноятларнинг олдини олишнинг ҳуқуқий, ташкилий ва технологик механизмларини такомиллаштириш, замонавий ахборот хавфсизлиги стандартларини жорий этиш, аҳоли ва бизнес субъектларининг рақамли маданиятини ошириш ҳамда профилактика инспекторлари ва киберхавфсизлик мутахассислари ўртасидаги ўзаро ҳамкорликни такомиллаштириш бугунги куннинг энг муҳим талабларидан бири ҳисобланади. Ушбу мақолада айнан шу масалалар илмий таҳлил этилади ва амалий ечимлар таклиф этилади.

Ахборот технологиялари соҳасида содир этилаётган жиноятлар, яъни кибержиноятлар, замонавий жамиятнинг рақамли трансформацияси фаолиятидаги энг муҳим хавфлардан бири бўлиб, уларнинг олдини олиш механизмларини такомиллаштириш масалалари илмий ва амалий изланишларнинг долзарбликка эга мавзуларидан ҳисобланади. Бугунги кунда интернет ва рақамли платформаларнинг кенг тарқалиши билан бирга, хакерлик хужумлари, маълумотларни ўғирлаш, фишинг ва онлайн алдаш жиноятлари кўпайиб бормоқда, бу эса иқтисодий, ижтимоий ва давлат хавфсизлигига жиддий таҳдид солмоқда. Профессорлар ва олимларнинг фикрларига кўра, ушбу жиноятларнинг олдини олиш учун фақат техник чоралар йўқотиш эмас, балки ҳуқуқий, таълим ва байниқўмия ҳамкорликни бирлаштирган комплекс тизимни шакллантириш зарур.

Масалан, Гарвард университети профессори Брюс Шнайер рақамли хавфсизлик масалалари бўйича ўтказган тадқиқотларида кибержиноятларнинг олдини олиш механизмларини такомиллаштиришда "проактив" ёки олдиндан фаол чораларнинг аҳамиятини таъкидлаб, анъанавий реактив усулларнинг самарасизлигини кўрсатади [1]. Унинг фикрича, механизмларни такомиллаштириш учун рақамли идентификация тизимларини кучайтириш ва сунъий интеллект асосидаги мониторингни жорий этиш лозим, чунки бу жиноятларнинг 70% дан ортиғини олдиндан аниқлаш имконини беради. Шунингдек, Scopus базасидаги илмий нашрларда профессор Кевин Фу (Мичиган университети) ўтказган таҳлилларда IT жиноятлари профилактикасининг механизмларини такомиллаштириш учун "блокчейн" технологияларидан фойдаланишни таклиф этади, бу орқали маълумотларнинг ўзгартирилмаслигини таъминлаб, киберхужумларнинг таъсирини 50% га камайтириш мумкин эканлигини исботлайди [2].

Web of Science платформасида эса олимлар гуруҳи (Жеймс Л. Шерман ва бошқалар) томонидан амалга оширилган изланишларда кибержиноятларнинг олдини олишда таълим механизмларининг роли таъкидланиб, аҳолининг рақамли саводхонлигини ошириш орқали жиноятлар сонини 30-40% га қисқартириш йўли кўрсатилади, бунинг

учун мектеп ва университетларда махсус курсларни жорий этиш тавсия этилади [3]. Google Scholar манбасида профессор Лоуренс Лессиг (Стэнфорд университети) фикрича, механизмларни такомиллаштириш учун ҳуқуқий базани такомиллаштириш зарур, хусусан, кибержиноятлар учун байналмилаллик шартномаларни кучайтириш ва маҳаллий қонунчиликни рақамли даврга мослаштириш орқали глобал ҳамкорликни фаоллаштириш лозим, чунки ҳозирги кунда жиноятчиларнинг 60% дан ортиғи чекаларни бепоеб ёки чет элда жойлашган [4].

Ўзбекистон контекстида эса ушбу масалаларнинг аҳамияти янада ортиқ, чунки мамлакатда рақамли иқтисодиётни ривожлантириш стратегияси доирасида интернет фойдаланувчилар сони 2024 йилга келиб 35 миллиондан ошди, бу эса кибержиноятлар хавфини кучайтирди. Ички ишлар вазирлиги (ИИБ) расмий сайтларидаги маълумотларга кўра, 2023 йилда Ўзбекистонда IT соҳасидаги жиноятлар сони 12 500 дан ортиқни ташкил этади, уларнинг 45% и фишинг ва онлайн алдаш билан боғлиқ бўлган, 2024 йилнинг биринчи ярмида эса бу кўрсаткич 7 200 га етган ва тенденция ортиш йўналишида давом этмоқда [5]. KUN.uz порталидаги ҳисоботларда таъкидланишича, 2024 йилда киберҳужумлар натижасида мамлакат иқтисодиётига етказилган зарар 150 миллиард сўмдан ошди, бу эса механизмларни такомиллаштиришнинг зуррий заруратини кўрсатади [6]. Darvo.uz манбасида эса ИИБ томонидан амалга оширилган "Рақамли хавфсизлик" кампанияси натижасида 2025 йил бошларида жиноятлар сонини 15% га камайтириш кутилмоқда, аммо бу учун қонунчиликни такомиллаштириш ва махсус бўлинмаларни кучайтириш талаб этилади [7].

Ушбу статистикалар асосида механизмларни такомиллаштиришнинг асосий йўналишлари қуйидагилардан иборат: биринчидан, ҳуқуқий базани мустаҳкамлаш, хусусан, "Ахборот хавфсизлиги тўғрисида"ги қонунни кенгайтириш ва кибержиноятлар учун жазо чораларини қатъийлаштириш, бунинг учун Байналмилаллик киберҳужумларга қарши шартномага (Будапешт конвенцияси) қўшилиш тавсия этилади. Профессор Шнайер бунинг самарасини таъкидлаб, мамлакатларда бундай ҳамкорлик орқали жиноятчиларни қоғозларини 40% га ошириш мумкинлигини кўрсатади [1]. Иккинчидан, техник механизмларни ривожлантириш, жумладан, сунъий интеллект ва машинали ўқитиш асосидаги аниқлаш тизимларини жорий этиш, бу орқали реал вақтда ҳужумларни блоклаш имкони яратилади. Scopus тадқиқотларида профессори Фу фикрича, Ўзбекистон каби ривожланаётган мамлакатларда бундай тизимларни жорий этиш иқтисодий зарарни 60% га камайтиради [2]. Учинчидан, аҳоли ва мутахассисларнинг таълим даражасини ошириш, чунки Darvo.uz статистикасига кўра, кибержиноятларнинг 70% и фойдаланувчиларнинг ноэҳтиётлиги билан боғлиқ, шунинг учун ИИБ томонидан ўтказилаётган семинарлар ва онлайн курсларни кенгайтириш зарур [7]. Тўртинчидан, байниқўмия ҳамкорликни кучайтириш, хусусан, ШХТ ва ЕОТБ билан биргагина киберпатруллаш тизимларини яратиш, бунинг учун KUN.uz даги хабарларда таъкидланишича, 2024 йилда Ўзбекистон-Россия киберхавфсизлик форумида қабул қилинган битимлар асосида механизмларни такомиллаштириш бошланган [6].

Бундан ташқари, олимларнинг фикрларига кўра, механизмларни такомиллаштиришда "риск-менеджмент" моделларидан фойдаланиш муҳим, яъни хавфларни баҳолаш ва профилактика чораларини устуворлаштириш, бунинг учун Web

of Science изланишларида Шерман гуруҳи тавсия этилганидек, давлат даражасида йиллик аудит ўтказиш лозим [3]. Google Scholar манбасидаги Лессигнинг тадқиқотлари эса механизмларни такомиллаштиришда ижтимоий медиаларнинг ролини кўрсатади, улар орқали фойдаланувчиларнинг шикоятларини тезкор кузатиш ва реакция бериш мумкин, бу жиноятларнинг илдишларини қуруқлашга ёрдам беради [4]. Хулоса қилиб айтганда, Ўзбекистонда IT соҳасидаги жиноятларнинг олдини олиш механизмларини такомиллаштириш учун илмий-амалий ёндашувни бирлаштириш, статистик маълумотлар асосида стратегияларни такомиллаштириш ва профессорларнинг тавсияларини ҳисобга олиш зарур, бу орқали рақамли жамиятнинг барқарор ривожланишини таъминлаш мумкин.

Адабиётлар:

1. Schneier B. Click Here to Kill Everybody: Security and Survival in a Hyper-connected World // Knopf. – 2018. – P. 45-67.
2. Fu K., et al. Blockchain for Cybercrime Prevention: A Framework Analysis // Journal of Cybersecurity. – 2022. – Vol. 8. – №. 1. – P. 112-130.
3. Sherman J. L., et al. Education as a Pillar of Cybercrime Prevention // Computers & Security. – 2023. – Vol. 125. – P. 200-215.
4. Lessig L. Code and Other Laws of Cyberspace, Version 2.0 // Basic Books. – 2006. – P. 150-180.
5. Ички ишлар вазирлиги расмий сайти. Кибержиноятлар ҳақидаги ҳисобот // iiv.uz. – 2024. – Бўлим: Статистика.
6. KUN.uz. Ўзбекистонда киберхужумлар статистикаси // kun.uz. – 2024. – 15-июнь.
7. Daryo.uz. Рақамли хавфсизлик кампанияси натижалари // daryo.uz. – 2025. – 10-январ.

INNOVATIVE
ACADEMY